

<https://helda.helsinki.fi>

Tulkinnan pelko ja lakiperusteisia oikeuksia koskevan tiedon kompastuskivet

Soininen, N.

Gaudeamus

2019

Soininen , N 2019 , Tulkinnan pelko ja lakiperusteisia oikeuksia koskevan tiedon kompastuskivet . julkaisussa M Aalto-Heinilä & V Kurki (toim) , Mitä oikeudet ovat? : Filosofien ja oikeustieteen näkökulmia . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 110-128 .

<http://hdl.handle.net/10138/316019>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

7

TULKINNAN PELKO JA LAKIPERUSTEISIA OIKEUKSIA KOSKEVAN TIEDON KOMPASTUSKIVET

NIKO SOININEN

Suomessa julkisyhteisöjen, esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen tai aluehallintoviraston ja yksityisten ihmisten väliset oikeussuhteet perustuvat kirjoitettuun lakiin. Tämä johtuu perustuslaista, jonka mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla. Suomessa asuvana ihmisenä minulla on velvollisuus olla turmelematta ympäristöä ja maksaa veroja. Kolikon toinen puoli on, että minulla on oikeus terveelliseen ja turvalliseen elinympäristöön ja hyvinvointivaltion peruspalveluihin, kuten koulutukseen ja terveydenhuoltoon.

Silloin kun oikeudet toteutuvat tehokkaasti, harvalle tulee mieleen kyseenalaistaa säädännäisten eli lakiin perustuvien oikeuksien sisältöä. Ja vaikka säädännäiset oikeudet kyseenalaistettaisiinkin, vedotaan tyypillisesti perustuslain tai jonkin muun oikeuksia luovan lain *tekstiin*. Kun Suomen laissa kielletään pohjaveden pilaaminen, tekstin arkikielisen merkityksen perusteella oletetaan, että tämä säännös luo velvollisuuksia olla muuttamatta pohjaveden kemiallista koostumusta. Lakitekstin merkitystä on kuitenkin aina mahdollista tarkastella eri tulkintamenetelmien valossa. Lakitekstin oikeudellinen merkitys ei välttämättä ole sama kuin tekstin arkikielinen merkitys. Jos ajatellaan, että säädännäiset oikeudet esimerkiksi sallivat tai kieltävät jotakin, ilman tulkintaa on mahdoton tietää, *mitä* oikeudet sallivat tai kieltävät. Tämän vuoksi myöskään säädännäisten oikeuksien konflikteista puhuminen ei ole mielekästä ilman

tulkintaa (ks. tämän teoksen luku 6). Oikeuksien sisällön määrittäminen edeltää konfliktia.

Tarkastelen tässä luvussa viittä kilpailevaa tulkintateoriaa, *tekstualismia*, *intentionalismia*, *ekstensionalismia*, *pragmatismia* ja *konstruktivismia*. Tutkin, kuinka niissä määritetään lakitekstin ja säädännäisten oikeuksien merkitykset. Lakitekstin merkityksen määrittämistä ja tulkintaa käytetään tässä synonyymeina.¹ Erityisesti tarkastelu keskittyy kahteen säädännäisten oikeuksien sisällön määrittämistä koskevaan kysymykseen: mitä lakitekstien tulkinta on ja milloin tulkintaa tarvitaan?

TULKINTATEORIAM TUKKANUOTTASILLA

Tekstualismi

Tekstualistien mukaan tulkinta on lakitekstin arkikielisen merkityksen selventämistä.² Tekstualistinen tulkintateoria rakentuu konventionaalille merkitysteorialle, jonka mukaan sanojen merkitykset määrittyvät arkikielen käyttötapojen perusteella.³ Kun lakitekstejä tulkitaan konventionaalisen merkitysteorian mukaisesti, säädännäisiä oikeuksia koskevan tiedon on nähty seuraavan suoraan lakitekstin arkikielisestä merkityksestä.⁴

Tekstualistisessa teoriassa tulkinnalla on rajattu rooli säädännäisten oikeuksien määrittämisessä: tulkintaa ei tarvita, jos lakitekstin merkitys on arkikielen valossa selvä.⁵ Käsityksen taustalla on kielifilosofi Ludwig Wittgensteinin esittämä näkemys, jonka mukaan arkikielen merkitysten ymmärtäminen ei voi kaikissa tilanteissa edellyttää tulkintaa, koska tulkinnatkin on ilmaistava viime kädessä yhteisen arkikielen avulla. Kielen toiminta ymmärryksen ja kommunikaation välineenä kävisi mahdottomaksi, jos merkitysten ymmärtämiseksi tarvittaisiin aina tulkintaa.⁶ Jos käsitteen merkitys on selvä, ainoa tulkintaongelma tekstualistisesta näkökulmasta on, seurataanko lakitekstin säätämisaikakohdan arkikielistä merkitystä vai lakitekstin soveltamisaikakohdan arkikielistä merkitystä.⁷

Tekstualistista tulkintateoriaa voidaan selventää Oxfordin yliopiston yleisen oikeustieteen professorin H. L. A. Hartin klassisen esimerkin avulla: mitä sääntö ”ajoneuvoilta puistoon pääsy kielletty” tarkoittaa yksilön oikeuksien kannalta? Hartin analyysin mukaan

ajoneuvon käsitteellä on ydin ja reuna-alue, ja ne määrittyvät arkikielen käyttötapojen perusteella. Jos tuomarilta kysyttäisiin, tarvitseeko lakitekstin sana ”ajoneuvo” tulkintaa tilanteessa, jossa kysymys on polttomoottorilla toimivasta Volvosta vuosimallia 2012, olisi vastaus kielteinen. Tällaiset autot kuuluvat Isossa-Britanniassa ja Suomessa omaksuttujen kielellisten käyttötapojen perusteella ajoneuvon käsitteen ytimeen.⁸ Kenelläkään ei lähtökohtaisesti ole oikeutta viedä minkäänlaista autoa puistoon, elleivät muut oikeudelliset säännöt poikkea tästä. Tekstualistisen teorian valossa tulkintaa tarvitaan vasta, jos lakitekstin käsitteet ovat arkikielen valossa epäselviä tai jos kaksi tekstiä on keskenään ristiriidassa. Epäselvyyttä voisi olla esimerkiksi siitä, kuuluuko moottoriton mäkiauto ajoneuvokäsitteen soveltamisalaan.

Tekstualismin suurin ongelma on, ettei se kykene antamaan välineitä säädännäisiä oikeuksia koskevien tulkintaongelmien ratkaisuun. Jos lakitekstin oikeudellinen merkitys on sidottu tekstin arkikieliseen merkitykseen ja arkikieliset merkitykset ovat aidosti epäselviä tai ristiriitaisia, tekstualismista ei ole hyötyä tulkintaongelman ratkaisemisessa.⁹ Tekstualismi voi käsitteellisen analyysin avulla korkeintaan osoittaa, ettei oikeudesta viestivän lakitekstin arkikielinen merkitys ollutkaan epäselvä tai ristiriitainen, vaikka ensi alkuun (laki)tekstin lukija niin luuli. Esimerkiksi ajoneuvokäsitteen sisältö voidaan tarkistaa sanakirjasta, mutta sanakirja ei vastaa kysymykseen, kuuluvatko mäkiautot käsitteen alle. Tämä on teorian keskeinen ongelma, koska näissä tilanteissa tulkintaa tarvittaisiin kaikkein kipeimmin. Toinen ongelma on, että yksinkertaisten ja kiperien tulkintatilanteiden määrittäminen yksinomaan lakitekstin arkikielisen merkityksen valossa ei vastaa empiiristä todellisuutta. Lakiteksteille annetaan oikeudellisissa käytännöissä jatkuvasti arkikielestä eroavia merkityksiä.¹⁰ Näistä kahdesta syystä puhdasoppinen tekstualismi ei kykene kokonaisuudessaan selittämään, kuinka säädännäisistä oikeuksista voidaan tietää jotakin, ja tämän vuoksi useat tekstualistit soveltavatkin teoriaa omaksumalla vaikutteita muista tulkintateorioista.

Intentionalism

Intentionalistien mukaan tulkinta on lakitekstin tuottajan tarkoituksen selvittämistä. Intentionalistinen tulkintateoria rakentuu samannimiselle merkitysteorialle, jonka mukaan sanojen merkitykset määrittyvät tekstin tuottajan subjektiivisen tarkoituksen perusteella. Ilman tällaista

elävöittävää tarkoitusta sanat ovat sisällöltään tyhjiä.¹¹ Esimerkiksi aaltojen sattumalta rantahiekkaan muodostamalla sanalla ”pysähdy” ei ole merkitystä lainkaan, koska sanalla ei ole tarkoitettu viestiä mitään – aalloilla ei ole tahtoa.

Intentionalismi ei tarjoa – eikä edes pyri tarjoamaan – metodia merkityksen määrittämiseksi. Intentionalistisen teorian mukaan lukijan on kuitenkin kysyttävä, millaisen viestin tekstin tuottaja on pyrkinyt välittämään. Vaikka lakitekstin merkitys on viime kädessä sidottu sen tuottajan tosiasiallisiin aivoituksiin, lukijalla ei ole niihin pääsyä. Tekstin lukijan on *oletettava*, että tekstillä on jokin tarkoitus, ja tämä oletettu tarkoitus antaa tekstille merkityksen.¹² Teorian tunnetuimpiin kannattajiin kuuluva professori Stanley Fish toteaa, ettei intentionalismin tarkoitus ole tavoittaa tekstin tuottajan psykologista mielentilaa vaan rekonstruoida tuottajan intentio rationaalisesti. Tällöin olennaista on kysyä, mitä tekstin tuottajan on täytynyt tarkoittaa, jotta tekstillä olisi järkevä merkitys – ja säädännäisellä oikeudella järkevä sisältö. Lakitekstin tarkoitusta koskevalle kannanotolle on esitettävä perusteita, kuten lain syntyvaihetta kuvaavia asiakirjoja. Tekstin tuottajan tarkoituksen perusteluprosessia kutsutaan intentionalistisessa teoriassa tulkinnaksi.¹³

Intentionalistisen teorian mukaan tekstin tarkoituksen määrittäminen ja tulkinta ovat synonyymeja. Jos tekstin tarkoituksesta ei olisi mitään epäilystä, tulkintaa ei tarvittaisi. Tekstin tarkoitus ei kuitenkaan ole koskaan täysin epäilyn ulottumattomissa. Tämä johtuu siitä, että lukijalla ei ole pääsyä tekstin tuottajan pään sisään. Koska kaikki tekstit ovat lisäksi merkityksettömiä ilman niitä elävöittävää tarkoitusta, eikä tekstissä käytettyjen sanojen arkikielinen merkitys välttämättä kerro mitään tekstin tuottajan tarkoituksesta, tulkintaa tarvitaan aina.¹⁴

Intentionalistin näkökulmasta professori Hartin esimerkki puistossa kielletyistä ajoneuvoista vaatisi tulkintaa siinäkin tapauksessa, että sääntöä pohdittaisiin sovellettavaksi tavallisiin polttomoottoriautoihin. Tekstin merkitys määrittyy nimittäin aina tuottajan tarkoituksen perusteella. Jos tekstin tuottajan tarkoitus on ollut varmistaa kävelijöiden turvallisuus puistossa kulkevilla teillä, kenelläkään ei ole oikeutta ajaa polttomoottoriautolla puistossa ilman erityistä syytä. Jos taas tarkoituksena on melun vähentäminen, ainakaan äänettömät sähköautot eivät kuulu säännön soveltamisalaan.¹⁵ Ajoneuvon kuljettamista koskevan säädännäisen oikeuden ydin ja reuna-alueet määrittävät intentionalistisen teorian mukaan yksinomaan tekstin tuottajan tarkoituksesta käsin.

Intentionalistisen teorian suurin ongelma on tekstin merkityksen subjektiivisuus. Jotta kieli voi toimia kommunikaation välineenä ja jotta säädännäiset oikeudet olisivat yhteiskunnallinen ohjauskeino, sanoilla on oltava jaetut merkitykset. Intentionalistisenkin teorian kannattaja on viime kädessä sidottu arkikielisiin merkityksiin siinä mielessä, että tekstin tuottajan tarkoitusta koskeva todistusaineisto on tekstuaalista (esimerkiksi lain säätämistä edeltävä hallituksen esitys), ja kuulijan on väistämättä tarkasteltava tätä aineistoa arkikielisen merkityksen valossa. Jos merkitys olisi aina riippuvaista tekstin tuottajan tarkoituksesta, ei voitaisi välttää kysymästä lakitekstin tarkoituksesta todistavien tekstien tarkoituksesta loputtomiin.¹⁶ Toinen ongelma on, että lakiteksteillä on tyypillisesti lukuisia tuottajia. Tällöin intentionalisti joutuu kysymään, kenen tarkoitusta tulkinnalla pyritään tavoittamaan.¹⁷ Näiden ongelmien vuoksi intentionalismi epäonnistuu yleisenä merkitysteorian: sanojen merkitykset eivät voi määrittyä yksin tekstin tuottajan tarkoituksen perusteella. Teorialla voi silti olla tärkeä osa tulkinnassa. Lakitekstin tuottajan tarkoituksen määrittäminen on vähintäänkin yksi tulkinnan tavoitteista säädännäisten oikeuksien sisällön määrittämisessä.¹⁸

Ekstensionalisismi

Ekstensionalistien mukaan tulkinta on lakitekstin viittauskohteen ominaispiirteiden määrittämistä.¹⁹ Ekstensionalistinen teoria nojaa kausaaliseen merkitysteoriaan, jonka mukaan tekstin viittauskohde määrittää tekstin merkitystä.²⁰ Kun tekstin viittauskohde ymmärretään tarkasti, ymmärretään myös viittauskohteeseen liitetyn käsitteen sisältö. Lakitekstin merkityksen määrittäminen on näin ollen ennen kaikkea tieteellinen tehtävä.²¹ Jos lainsäätäjä on esimerkiksi päättänyt suojella maitovalaita kuvitteellisen valtion merialueella mutta käyttänyt laissa sanaa ”kala” ymmärtämättä, että maitovalaat eivät tieteellisessä mielessä kuulu sanan viittauskohteen piiriin, laki ei tämän teorian mukaan anna maitovalaille oikeussuojaa.

Ekstensionalistisessa teoriassa tulkinnan rooli on rajattu tilanteisiin, joissa lakitekstin viittauskohde on tieteellisen tiedon valossa epämääräinen. Sanalla ”kala” on voitu merkityksellisesti viitata valaisiin ennen kuin kalojen ja valaiden biologiset eroavaisuudet olivat tiedossa. Nykytiedon perusteella on kiistatonta, että valaat ovat merinisäkkäitä. Jos lainsäätäjä siis käyttää oikeussuojan kohteita nimitessään sanaa ”kala”, ainoa

rationaalinen johtopäätös on jättää valaat käsitteen ulkopuolelle. Ekstensionalistisessa teoriaperinteessä tulkinnalla (ja tulkitsijalla) on rajattu rooli, koska objektiivisesti havainnoitava todellisuus rajoittaa yhtäältä tarvetta tekstin merkityksen määrittämiselle ja toisaalta mahdollisuuksia määrittää näitä merkityksiä.²²

Professori Hartin esimerkkiä jatkaen puisto maantieteellisenä alueena ja erilaisten elollisten (puut, kasvit) ja elottomien (kivet, hiekka) olioiden kokonaisuutena tai auto erilaisten alkuaineiden, yhdisteiden ja ominaisuuksien kokonaisuutena ovat olemassa riippumatta siitä, miten nämä oliot, aineet ja ominaisuudet käsitteellistetään.²³ Näitä puistojen ja autojen osia ja ominaisuuksia voidaan tutkia niin luonnontieteiden, humanististen tieteiden kuin yhteiskuntatieteidenkin keinoin. Kielen käyttötavat sopeutuvat kuvaamaan todellisuutta, ja kun puiston tai auton käsitettä käytetään, niillä tarkoitetaan objektiivisesti olemassa olevia olioita eikä tapoja käyttää kieltä tai puhujan subjektiivisia tahtoa. Tämän vuoksi myös säädännäisten oikeuksien määrittämisen tulee keskittyä käsitteiden viittauskohteiden tieteelliseen tarkasteluun, ei arki kielen käyttötapojen tai tekstin tuottajan tarkoituksen tarkasteluun.²⁴

Ekstensionalismin ongelmana on, että käsitteet ovat aina ihmisten luomuksia. Vaikka viittauskohteiden ominaisuudet vaikuttavatkin käsitteiden sisältöön, mikään ei estä ihmisryhmää käyttämästä käsitteitä, jotka eivät vastaa objektiivista todellisuutta – esimerkiksi sanalla ”kala” voidaan tarkoittaa joissakin kieliyhteisöissä myös valaita, vaikka biologisesti ne ovat nisäkkäitä. Tuomioistuimet nojaavat tämän tästä merkityksiin, jotka eivät saa tukea objektiivisesta todellisuudesta.²⁵ Näin ollen ekstensionalistinen teoria antaa liian suuren roolin viittauskohteen ominaisuuksille säädännäisten oikeuksien määrittäjänä. On silti selvää, että käsitteiden viittauskohteilla on tärkeä asema käsitteiden käyttötapojen muodostumisessa ja toisaalta jonkinlainen asema oikeudellisessa tulkinnassa. Täysin käsitteiden viittauskohteesta irtaantunut tulkinta ei ilman painavia perusteita täyttäisi säädännäisiä oikeuksia koskevan tiedon kriteereitä.

Pragmatismi

Tekstualismin, ekstensionalismin ja intentionalismin ongelmien valossa ei ole yllättävää, että kaikki säädännäisiä oikeuksia tutkivat teoriaperinteet eivät pidä lakitekstin merkityksestä käytävää keskustelua

mielekkäänä. Pragmatistisen teoriaperinteen mukaan säädännäisiä oikeuksia koskevissa väittelyissä olennaista ei ole lakitekstin merkityksen määrittäminen vaan tarkoituksenmukaisten yhteiskunnallisten päämäärien tavoittelemisen.²⁶ Tähän on kaksi eri perustetta. Teorian kriittisen siiven mukaan merkityksistä ja säädännäisistä oikeuksista puhuminen on mieletöntä, koska ne ovat toivottoman subjektiivisia.²⁷ Lainsoveltaja ei löydä merkityksiä ja oikeuksia soveltaessaan tekstiä yksittäistapauksiin, vaan luo niitä. Oikeudellisen tulkinnan avulla ratkaisija muodostaa rationaalisen savuverhon, joka kätkee sisäänsä piilotettuja premissejä ja irrationaalisia valintoja.²⁸ Maltillisempi peruste pragmatismille on, että lait ovat yhteiskunnallisia ohjauskeinoja, minkä vuoksi lainsoveltajalla on tärkeämpääkin tekemistä kuin miettiä lakitekstin sanojen merkitystä.²⁹

Pragmatistisen teoriaperinteen mukaan ratkaisijan tulee keskittyä lain tavoitteiden ja seurausten punnintaan lakitekstin merkityksen määrittämisen sijaan. Lainsoveltajan tehtävä on jatkaa lainsäätäjän työtä arvioimalla, mikä tulkintavaihtoehto parhaiten tyydyttäisi lainsäädännön tavoitteet nykyhetkessä.³⁰ ”Ajoneuvot kielletty puistossa” -esimerkkiä jatkaen maltillisen pragmatismien edustajat kiinnittäisivät käsiteanalyysin sijaan huomionsa säännön poliittisuuteen ja seurausten arviointiin. Tämän analyysin ytimessä olisivat kysymykset: Mitä yhteiskunnallisia ongelmia säännöllä on tarkoitus ratkaista? Millaisia seurauksia eri lakitekstin tulkintavaihtoehtoilla olisi tämän ongelman ratkaisussa?

Pragmatististen teorioiden ongelmana on, että ne irrottavat säädännäisten oikeuksien määrittämisen niitä koskevista lakiteksteistä. Tämä on empiirisesti ongelmallista, koska se ei kuvaa, mitä tuomioistuimet tekevät pyrkiessään määrittämään säädännäisten oikeuksien sisältöä. Toinen teorian ongelma on, että lainsäätäjän ja tuomioistuimen roolit menevät helposti sekaisin, jos tuomioistuimille annetaan avoin valtakirja arvioida lain tavoitteita ja erilaisten tulkintavaihtoehtojen seurausten yhteiskunnallista vaikuttavuutta. On silti selvää, että seurausharkinnasta täysin irtaantunut säädännäisten oikeuksien sisällön määrittäminen ei ole kestävää sekään.³¹

Konstruktivismi

Konstruktivistien mukaan tulkinta on lakitekstin systeemisen merkityksen rakentamista. Lakitekstin arkikielinen merkitys ja saman tekstin oikeudellinen merkitys ovat kaksi eri asiaa. Edellinen nojaa kieliyhteisön

tapoihin käyttää kieltä, jälkimmäinen rajoitetumpien yhteisöjen – esimerkiksi lainsäätäjän ja tuomioistuinten tai tieteen – tapoihin käyttää kieltä.³² Vaikka merkityksen määrittämistä koskevat kysymykset ja vastaukset on muotoiltava arkikielellä, tai ainakin ne täytyy voida saattaa arkikielelle, tämä ei tarkoita, että säädännäisten oikeuksien sisällön määrittämisessä olennaista olisi yksinomaan tekstin arkikielinen merkitys.

Tekstualistien omaksuman konventionaalisen teorian kielellä konstruktivistisessa teoriassa oikeudellista merkitystä määrittävät arkikielen käyttötapojen sijaan oikeudellisten toimijoiden kielenkäyttötavat. Intentionalistien kielellä oikeudellinen merkitys määrittyy eri asiakirjojen avulla rakennettavan lain tarkoituksen keinoin, ei lainsäätäjän historiallisen tarkoituksen perusteella. Ekstensionalistien omaksuman merkitysteorian kielellä kysymys on siitä, että oikeudellisilla instituutioilla on valta luoda fiktioita, jotka eivät vastaa objektiivista todellisuutta. Tästä esimerkkinä on fiktio rationaalisesta toimijasta, jonka vastakohtana on todellisuus, jossa toimijat ovat usein kaikkea muuta kuin rationaalisia. Pragmatisteilla ei tätä vastoin ole erillistä merkitysteoriaa lainkaan, mutta konstruktivistien omaksuma lakitekstin arkikielisen ja oikeudellisen merkityksen eriyttäminen vapauttaa tilaa lakitekstin tulkintavaihtoehtojen seurausten arvioinnille. Konstruktivistien näkökulmasta seurausharkinnan eli ratkaisun seurauksista kertovien tekstien arvioinnin voidaan ajatella olevan yksi oikeudellisen merkityksen rakennusaineista.

Konstruktivistisen teorian mukaan tulkinnan tehtävä on rakentaa lakitekstilte paras mahdollinen merkitys ja säädännäisille oikeuksille paras mahdollinen sisältö. Tämän vuoksi tulkinnan ensimmäinen tehtävä on kartoittaa erilaisia lakitekstissä esiintyvien käsitteiden käyttötapoja.³³ Tämä kartoitus voi tukeutua eri tekstityyppeihin, kuten lakiteksteihin, lainsäätämisestä kertoviin teksteihin, tuomioistuinratkaisusta kertoviin teksteihin, lainopillisiin teksteihin, objektiivista todellisuutta kuvaaviin tieteellisiin teksteihin ja niin edelleen.³⁴ Kartoituksen jälkeen tulkitsija pyrkii rakentamaan merkitystä koskevasta todistusaineistosta mahdollisimman yhtenäisen ja johdonmukaisen kokonaiskuvan.³⁵

Konstruktivistisen tulkintakäsityksen mukaan lakitekstin oikeudellisen merkityksen ymmärtäminen ei tiukassa mielessä ole koskaan mahdollista ilman tulkintaa.³⁶ Lakitekstin arkikielinen ja oikeudellinen merkitys voivat olla eri asioita, eikä lakitekstin oikeudellisesta merkityksestä voida koskaan varmistua turvautumatta oikeuskäytäntöä, lakitekstin tarkoitusta, sääntelykohdetta ja yhteiskunnallisia seurauksia

kuvaaviin teksteihin. Tulkinnalle esitettävien perusteiden painoarvo määrittää säädännäisen oikeuden sisällön.³⁷

Konstruktivismiin ongelmat kiteytyvät arkikielisen merkityksen ja oikeudellisen merkityksen erotteluun. Tämän erottelun valossa ei ole mahdollista selittää, kuinka ihmiset kykenevät ymmärtämään ja noudattamaan säädännäisiä oikeuksia lukemattomissa tilanteissa ilman oikeudellista asiantuntemusta. Toinen ongelma on tuomioistuinten oikeusvaltiollinen kontrolli. Eri merkityksille avoin konstruktivistinen tulkintateoria voi johtaa siihen, että lakitekstin asema säädännäisten oikeuksien määrittämisessä heikkenee, millä puolestaan on ajateltu olevan haitallisia vaikutuksia demokratiaan, vallan kolmijakoon ja julkisen vallankäytön kontrolloitavuuteen.

Konstruktivistisen teorian suurin vahvuus muihin tulkintateorioihin nähden on, ettei se pyri selittämään lakitekstien merkitystä ja tulkintaa ainoastaan yhden teorian pohjalta vaan yhdistelee elementtejä eri teorioista. Tällainen tulkinnallinen työkalupakki on huomattavasti tekstuaalistien, intentionalistien, ekstensionalistien ja pragmatistien ehdottamaa laajempi ja sisältää tarvittavat työkalut säädännäisten oikeuksien sisällön määrittämiseen kaikissa tilanteissa (ks. tämän teoksen luku 6).³⁸ Tämän vuoksi on luontevaa, että tuomioistuimet pitävät tulkinnallista työkalupakkia mieluummin monimuotoisena kuin monotonisena. Seuraavassa alaluvussa käsiteltävä korkeimman hallinto-oikeuden esimerkkitapaus ilmentää hyvin tätä lähestymistapaa.

KALASÄÄSKEN PESÄPUU TULKINTAONGELMANA

Tapaukseen sovellettava sääntely ja selvitykset

Luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentin nojalla sellainen suuren petolinnun pesäpuu, jossa oleva pesä on säännöllisessä käytössä ja selvästi nähtävissä, on rauhoitettu. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa *KHO 2015:3* olennaista oli, oliko kalasääsksen pesäpuun lisäksi myös puun välitön lähiympäristö rauhoitettua aluetta. Puu sijaitsi suoalueella, jota maanomistaja suunnitteli turvetuotantokäyttöön. Laajemmin päätöksessä otettiin kantaa siihen, oliko maanomistajalla oikeus turvetuotantoon pesäpuun ympärillä vai ei.

Korkein hallinto-oikeus aloitti analyysinsä lainaamalla sovellettavaa säännöstä. Tämän jälkeen luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentissa ilmaistu säännös asetettiin osaksi luonnonsuojelulain muita säännöksiä, luontodirektiivin säännöksiä sekä luonnonsuojelulain esitöitä. Olennainen argumentti KHO:n analyysissa oli tapauksessa sovellettavan säännöksen sijainti luonnonsuojelulain järjestelmässä:

Lainkohta oli kuitenkin sijoitettu eläinlajien suojelua koskevat rauhoitussäännökset sisältävään 39 §:ään eikä kasvilajien suojelua koskevaan 42 §:ään. Pesäpuu oli siten tarkoitus säilyttää kyseisten lintulajien suojelemiseksi eikä puun rauhoittamiseksi kasvilajin yksilönä.

Säännöksen sijainti luonnonsuojelulaissa kertoi tuomioistuimen perustelujen valossa säännöksen tavoitteen osana järjestelmää. Lopuksi KHO totesi suojelun tehokkaaseen toteutumiseen vedoten:

Pesäpuun suojeleminen oli mielekästä vain sillä edellytyksellä, että puu oli käyttökelpoinen tuohon tarkoitukseen. Pesäpuun suojelemista koskevan sääntelyn voitiin päätellä liittyvän siihen, että suuret petolinnut olivat erityisen alttiita pesintäaikaiselle häirinnälle niillä alueilla, joilla niiden vakiintuneesti käyttämät pesäpuut sijaitsivat.³⁹

Näillä perustein KHO totesi pesäpuun nauttiman oikeudellisen suojan ulottuvan pesäpuuta laajemmalle alueelle sillä seurauksella, ettei maanomistajalla ollut oikeutta ottaa suota turvetuotantokäyttöön. Maanomistajalla on velvollisuus olla aiheuttamatta haittaa suuren petolinnun pesäpuulle, ja tämä velvollisuus kattaa sekä pesäpuun että sitä ympäröivän lähialueen, kalasääsken tapauksessa vähintään 500 metriä mutta jopa 1100 metriä pesäpuusta.⁴⁰

Miksi korkein hallinto-oikeus päätyi arvioimaan suojelusäännöksen asemaa luonnonsuojeluin järjestelmässä ja suojelun tehokasta toteutusta maanomistajan oikeuksia määrittäessään? Lyhyt vastaus on, että muut tulkintateoriat olisivat johtaneet umpikujaan. Seuraavaksi käydään läpi, miltä luonnonsuojelulakiin perustuvan omistusoikeusrajoituksen sisältö näyttää edellä käsiteltyjen viiden tulkintateorian valossa.

Tapausesimerkki tulkintateorioiden näkökulmasta

Tekstualistisen teorian mukaan säädännäisten oikeuksien sisältö määrittyy lakitekstissä käytettyjen käsitteiden arkikielisten käyttötapojen perusteella. Nämä käyttötavat ovat suomen kieltä äidinkielenään puhuville usein intuitiivisia, mutta oikeasta merkityksestä voidaan varmistua myös sanakirjan avulla. Luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentin mukaan suuren linnun pesäpuu on rauhoitettu. Gummeruksen *Uuden suomen kielen sanakirjan* mukaan puu on ”kasvi, jolla on runko ja siitä haarautuvia, lehtiin tai neulasiin päättyviä oksia”. Pesällä tarkoitetaan ”eläinten poikastensa turvaksi ja omaksi olopaikakseen tekemä[ä] suoja[a]”. Rauhoituksella puolestaan tarkoitetaan jonkin kohteen varjelemista. Yksinomaan pesäpuun (kasvi, jossa on linnun tekemä olopaikka) ja rauhoituksen käsitteitä tarkastelemalla voi päätyä tulkintaan, jonka mukaan ainoastaan puun kaataminen tai muu fyysinen häirintä, esimerkiksi pesän tuhoaminen, täyttäisi luonnonsuojelulain mukaisen kiellon soveltamisedellytykset. Yhden arkikielen mukaisen merkitysvaihtoehdon mukaan linnun pesintä ei sinänsä ole suojeltu, ainoastaan pesäpuu. Ääritekstualistisen teorian mukaan tapauksessa ei tarvita tulkintaa lainkaan, koska tapaus ratkeaa jo yksin sanamuotonsa perusteella. Maanomistajalla on oikeus saada lupa turvetuotannolle, jos pesäpuuhun ei kajota fyysisesti – ja jos muut lakisääteiset edellytykset täyttyvät.

Intentionalistisen teorian mukaan säädännäisten oikeuksien sisältö määrittyy lainsäätämistoimintaan osallistuvien instituutioiden kollektiivisen tarkoituksen perusteella. Suomen oikeuskulttuurissa lainsäätäjän subjektiivisesta tahdosta kertovat hallituksen esitys sekä eduskuntakäsittelyn aikana tuotetut asiakirjat. Hallituksen esityksen näkökulmasta luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentin tarkoituksena on suojella muun muassa kotkan, merikotkan ja kalasääsken pesäpuut. Säännöstä koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan rauhoituksen merkitsevän, että ”puun kaataminen tai vahingoittaminen on kielletty”.⁴¹ Muuta rauhoituksen tarkoituksesta ei todeta. Eduskuntakäsittelyasiakirjataan eivät tuo lainsäätäjän näkökulmaan lisävalaistusta.⁴² Huomionarvoista on, että hallituksen esitys kieltää ennen kaikkea pesäpuun fyysisen vahingoittamisen, mutta päästöistä aiheutuvasta vahingoittumisesta ei ole mainintaa. Esitöissä annettu esimerkkikin koskee ainoastaan pesäpuun fyysistä häirintää. Intentionalistisen teorian perusteella voidaan näin ollen päätyä tulkintaan, jonka mukaan ainoastaan pesäpuun fyysinen vahingoittaminen on kielletty. Näin myös lakitekstin merkitystä

koskeva kannanotto vastaa tekstualistisen teorian yhteydessä esitettyä: Maanomistajalla on oikeus saada lupa turvetuotannolle, jos pesäpuuhun ei kajota fyysisesti. Melusta tai pölystä aiheutuva haitta kalasääsken pesinnälle ei kuulu säännöksen antaman oikeudellisen suojan piiriin.

Ekstensionalistisen teorian mukaan säädännäisten oikeuksien sisältö määrittyy lakitekstissä käytettyjen käsitteiden viittaushakemuksen objektiivisten ominaisuuksien perusteella. Tässä tapauksessa säädännäisten oikeuksien määrittäminen tarkoittaa biologista tarkastelua, koska lakitekstin viittaushakemuksen kohteet ovat elollisia olioita. Lupahakemuksesta edeltävissä selvityksissä on osoitettu, että kalasääski pesii säännöllisesti turvetuotantoalueella sijaitsevassa puussa. Tutkimus osoittaa myös, että kalasääsken pesinnälle on parhaat edellytykset, kun puun fyysisen koskemattomuuden lisäksi pesäpuun lähialueilla ei ole voimakkaita melu-, pöly- ja muita päästöjä. Jos tavoitteena on suurten lintujen pesien tehokas suojelu eli se, että pesäpuuta voidaan käyttää pesimiseen, maanomistajalla ei ole oikeutta turvetuotannon harjoittamiseen.

Pragmatistisen tulkintateorian mukaan luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentin teksti voidaan tulkita suppeasti, jolloin suojataan ainoastaan pesäpuun fyysinen koskemattomuus ja sallitaan turvetuotannon harjoittaminen, tai toisaalta laeasti, jolloin pesäpuun lisäksi suojataan myös puuta ympäröivä alue ja kielletään turvetuotannon harjoittaminen. Jotta luonnonsuojelulaki olisi tehokas, pesäpuun suojelu tulisi nähdä laeasti, jolloin turvetuotannolle ei ole alueella edellytyksiä. Toisaalta turvetuotannon sallimista tai sen vähäistä rajoittamista puoltavat perustuslain 15 §:n 1 momentin turvaamalle omaisuuden suojalle aiheutuvat rajoitukset eli ratkaisun perustuslailliset seuraukset, Suomen energiaomavaraisuus ja paikallisen työllisyyden tukeminen.

Konstruktivistinen tulkinta ei ole edellä mainittujen tulkintateorioiden tavoin sidottu mihinkään yksittäiseen tulkintametodiin. Konstruktivistisen tulkintateorian mukaan säädännäisten oikeuksien sisältö määritetään analysoimalla lakitekstissä käytettyjen käsitteiden merkityksistä kertovia asiakirjoja. Tähän asiakirja-aineistoon kuuluvat lakitekstin arkikielisestä merkityksestä kertovat tekstit mutta myös oikeusjärjestyksen muut tekstit eli luonnonsuojelulain säännökset kokonaisuudessaan, luontodirektiivi ja perustuslaki. Lisäksi tulkinnassa otetaan huomioon oikeuskäytännössä muodostuneet tekstit, lainsäätäjän tarkoitusta kuvaavat tekstit ja lainsäädännön viittaushakemuksia kuvaavat tekstit eli

tieteelliset selvitykset sekä yksittäisen tuomioistuinratkaisun mahdollisia seurauksia arvioivat tekstit.

Käsillä olevassa tapauksessa korkein hallinto-oikeus rakensi luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentin eri merkityksistä kertovista teksteistä mahdollisimman johdonmukaisen kokonaiskuvan konstruktivistisen tulkintateorian mukaisesti. Tuomioistuimen muodostama tulkinta koostui luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentin arkikielistä merkitystä ja lainsäätäjän tarkoitusta avaavista asiakirjoista. Tämän ohella tuomioistuin arvioi luonnonsuojelulain säännöstekstien johdonmukaisuutta suhteessa toisiinsa ja suhteessa luontodirektiiviin. Lopuksi tuomioistuin arvioi eri ratkaisujen seurauksia pesäpuiden suojelutavoitteen toteutumisen näkökulmasta. Konstruktivistisen tulkinnan mukaan luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momenttia on tulkittava luonnonsuojelulain yleistavoitteen perusteella siten, että luonnon monimuotoisuuden suojelu ja tämän tavoitteen toteuttamiseksi asetettu pesäpuun suoja voivat käytännössä toteutua. Tämä säännös on sijoitettu eläinlajien suojelua koskevaan lukuun, mikä viittaa siihen, ettei pesäpuuta ole tarkoitus suojella kasvilajin yksilönä, vaan suojelun on tarkoitus palvella suurten petolintujen pesintää. Kun lisäksi otetaan huomioon ekstensionalistinen tulkinta, jonka perusteella kalasääsken pesäpuun suojelu ei voi toteutua yhdessä turvetuotannon kanssa, tulkinnalliset perusteet turvetuotannon kieltämiseksi alueella olivat painavia.

Edellä esitettyjen suojelumyönteisten tulkinta-argumenttien ohella myös perustuslain 15 §:n 1 momentissa turvattu omaisuudensuoja on otettava tapauksessa huomioon. Luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momenttia on arkikielisen merkityksen valossa mahdollista tulkita niin, että se suojaa ainoastaan pesäpuun fyysistä koskemattomuutta. Tämä tulkinta saa lisätukea luonnonsuojelulain esitöistä, jotka kertovat lainsäätäjän tarkoituksesta. Tästä näkökulmasta luonnonsuojelulain 39 §:n 2 momentin mukainen suojelu on toteutettava niin suppeana kuin on pesäpuun suojelutavoitteen tehokkaan toteutumisen kannalta mahdollista. Tapauksessa *KHO 2015:3* tämä ei ollut mahdollista, koska pesäpuu sijaitsi suunnitellun turvetuotantoalueen ytimessä. Tapauksessa omaksuttu omistusoikeuden rajoitus on vallalla olevan perusoikeuksien tulkintaa koskevan opin näkökulmasta hyväksyttävä, koska se on pienin mahdollinen rajoitus omistusoikeuteen, kun otetaan huomioon luonnonsuojelulaista johtuvat velvoitteet.

Eri tulkintateorioiden tarkasteleminen rinnakkain tuo selvästi esiin niiden vahvuudet ja heikkoudet. Siinä missä tekstualistien ja ekstensionalistien käsitys tulkinnan sisällöstä ja metodisesta roolista on suppea, intentionalistisen ja konstruktivistisen teoriaperinteen edustajat ovat omaksuneet laveamman tulkintakäsitteen. Pragmatistinen teoria on irtaantunut merkitysteoriasta kokonaan. Näistä tulkintateorioista tekstualistit, ekstensionalistit ja pragmatistit pitävät tulkintaa ongelmallisena ja jopa pelkäävät sitä.

Tekstualistien pelko tulkintaa kohtaan on sidottu hyvin kapeaan konventionaaliseen merkitysteoriaan, jonka mukaan merkitys on sama asia kuin käsitteiden käyttö arkikielessä. He ajattelevat myös, että tämän merkitysteorian vähäinenkin laajentaminen avaisi tulvaportit, kun tuomioistuimet alkaisivat luoda oikeutta sen tulkitsemisen sijaan. Ekstensionalisteilla tulkinnan pelko on puolestaan kytköksissä viittauskohteen ominaispiirteitä korostavaan merkitysteoriaan: kaikki muut merkitysteoriat vesittävät heidän mukaansa säädännäisten oikeuksien objektiivisuutta kestävästi. Molemmissa teorioissa tunnistetaan tulkinnan ongelmallisuus, mutta vastaukset tähän ongelmaan ovat heikolla pohjalla, sillä ne vähättelevät tulkinnan asemaa. Arkikielen tai tieteellisen tiedon valossa selkeimmästäkään lakitekstistä ei suoraan voida päätellä tekstin muodostamia oikeuksia ja velvollisuuksia. Lisäksi teoriat jättävät kiperät tulkintatilanteet vastauksetta. Mitä tehdä, jos lakitekstin arkikielinen merkitys on hämärä tai tekstin viittauskohdetta koskeva tieteellinen tieto on epäselvää? Pragmatistisen teorian kannattajat tätä vastoin pelkäävät lakitekstin merkitykseen tuijottamisen johtavan kestävästi seurauksiin, kuten ihmisoikeusloukkauksiin. Pragmatistisen teorian keskeinen ongelma on, että se marginalisoi lakitekstin roolin ja heikentää tuomioistuinten vallankäytön kontrollia.

Erityisesti tekstualistien ja ekstensionalistien osoittama tulkinnan pelko on perusteltua silloin, jos tulkinta ymmärretään yksinomaan lakitekstin tuottajan aivoitusten tavoitteluna. On kuitenkin hätiköityä vältellä tulkintaa tällä perusteella. Vaikka tulkinnan tärkeä asema tunnustettaisiinkin, oikeusvaltion arvoja voidaan tukea sitomalla tulkinta lakitekstin eri merkityksistä kertoviin teksteihin. Juuri tässä piilee konstruktivistisen tulkintateorian vahvuus. Lakiteksti saa oikeudellisen merkityksen, ja säädännäiset oikeudet saavat sisältönsä, vasta eri merkitysten

kartoittamisen jälkeen ja niiden yhteensovittamisen tuloksena. Merkityksistä kertova tekstimassa toisaalta sitoo tulkintaa ja toisaalta mahdollistaa oikeudellisen merkityksen rakentamisen ratkaisutilanteeseen sopivaksi.

Vaikka eri tulkintateoriat on mahdollista esittää toisilleen vaihtoehtoisina, ne ovat myös kytköksissä toisiinsa monin tavoin. Tekstualistit myöntävät tukeutuvansa toisinaan lakitekstin tarkoituksesta kertoviin asiakirjoihin, koska lakitekstin arkikielistä merkitystä koskeva analyysi ei kiperissä tapauksissa kykene perustelemaan säädännäisiä oikeuksia koskevia kannanottoja suuntaan tai toiseen. Lakitekstin tarkoitusta etsivät puolestaan joutuvat tunnustamaan, ettei heillä ole pääsyä lakitekstin laattineiden ihmisten tarkoitukseen muutoin kuin näiden tuottamien tekstien välityksellä. Myös lakitekstin viittauskohteesta objektiivista tietoa antavan tieteen perään haikailu ajautuu samaan nurkkaan: harvalla tuomarilla on mahdollisuutta tutkia empiirisesti maailmankaikkeuden toiminnan lainalaisuuksia. Tämän sijaan tuomari tukeutuu tieteen tekijöiden tuottamiin teksteihin säädännäisten oikeuksien sisällön määrittämisessä. Samaan aikaan pragmatistit joutuvat myöntämään, että jos tarkoituksena on vaikuttaa yleisöön, oikeudellisissa konteksteissa on argumentoitava eri tulkintamenetelmiä hyödyntäen ikään kuin säädännäisten oikeuksien määrittämisessä olisi kysymys lakitekstin eri merkityksistä. Konstruktivististen tulkintateorioiden parissa on puolestaan havahduttu huomaamaan, että oikeudellisen merkityksen määrittäminenkin tukeutuu teksteihin, mutta tuolloin ei ole kysymys yksinomaan lakitekstin arkikielisestä merkityksestä.

Tulkintateorioiden heikkoudet ja riippuvuussuhteet kuvastavat nähdäkseni sitä, että jokainen teoria avaa jotain säädännäisten oikeuksien määrittämiselle ominaista ulottuvuutta hahmottamatta kuitenkaan lakitekstin oikeudellisen merkityksen kokonaiskuvaa. Tekstualismin keskeinen opetus on, että arkikielen jaetuilla merkityksillä on tärkeä asema säädännäisten oikeuksien määrittämisessä. Merkitykset rakentuvat arkikielen varaan, ja on johdonmukaista, etteivät lakitekstin sanat ja niihin perustuvat säädännäiset oikeudet saa ilman hyviä perusteita arkikielestä poikkeavia merkityksiä. Intentionalismista voi oppia, että tekstin tuottajan tarkoituksiperiin on kiinnitettävä erityistä huomiota, koska lait ovat yhteiskuntapolitiikan välineitä, ja lainsäätäjällä on Suomessa olennainen asema oikeudellisena instituutiona. Ekstensionalistisen teorian tärkein anti on, ettei lakitekstilte ole järkevää antaa objektiivisesta todellisuudesta

irrotettua merkitystä, koska tuolloin säädännäisten oikeuksien vaikuttavuus on vaarassa heikentyä. Pragmatistit puolestaan painottavat, että säädännäiset oikeudet saavat yhteiskunnallisesti mielekkään sisällön vasta seurausharkinnan avulla. Lopuksi konstruktivistinen teoria opettaa, että on tärkeää hahmottaa eri tulkintateoriat ja niiden hahmottelemat merkitykset kokonaisuutena, osana oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmää.

Tulkinta- ja merkitysteorioiden moninaisuuden vuoksi lakitekstin arkikieliseen merkitykseen on aina suhtauduttava epäillen, vaikka merkitys näyttäisi kielellisen intuition perusteella selvältä. Arkikieli on vain yksi kielen käyttötapa, jonka mukaan säädännäisen oikeuden sisältöä arvioidaan. Tulkinta saa tätä taustaa vasten mielekkään sisällön vasta, kun se määritellään Wittgensteinin esittämällä tavalla: ”Tulkinnan käsite tulisi varata tarkoittamaan tilanteita, joissa säännön yksi kielellinen ilmaus korvataan toisella.”⁴³ Oikeudellisiin teksteihin sovellettuna yksittäisen lakitekstin ja sen suojaaman säädännäisen oikeuden ymmärtäminen tarkoittaa lakitekstin korvaamista toisella, oikeudellista merkitystä paremmin kuvaavalla tekstillä. Edellä esitettyä kalasääsken pesäpuun tapausta mukaillen lakiteksti ”linnun pesäpuu on rauhoitettu” muuttuu oikeudellisessa merkityksessään muotoon ”linnun pesäpuu ja siihen välittömästi liittyvät alueet on rauhoitettu”. Luonnonsuojelulain tekstin arkikielinen merkitys ei kykene välittämään maanomistajan säädännäisen omistusoikeuden rajoitusta ilman tulkintaa.

**7. TULKINNAN PELKO JA
LAKIPERUSTEISIA OIKEUKSIA
KOSKEVAN TIEDON
KOMPASTUSKIVET**

1. Ks. erottelusta tulkinnan laajan ja suppean merkityksen välillä Wróblewski 1985, 243; Aarnio 1989, 160; MacCormick 2005, 121–122.
2. Schauer 1991, 207; Scalia & Garner 2012, 31, 69.
3. Wittgenstein 1958, § 43, 201. Näin myös Marmor 1992, 153; Patterson 1995, 1157; Patterson 2005, 690.
4. Alanen 1948, 85; Makkonen 1981, 96, 102–105; Wróblewski 1985, 246.
5. Hart 1994, 126; Wróblewski 1985, 246–249.
6. Wittgenstein 1958, § 201 ja 219; Marmor 1992, 153; Patterson 1995, 1157.
7. Fish 2008, 1110.
8. Myös Brink (1988, 133) ja Marmor (2014, 2) liittävät Hartin konventio-naalisen merkitysteoriaan.
9. Marmor 2014, 117–129.
10. Aarnio 1977, 301; Marmor 2014, 139–140.
11. Fish 1999; Fish 2005, 4–5, 21; Fish 2008, 1112.
12. Fish 2005, 21; Fish 2008, 1112–1113.
13. Fish 1999, 510; Fish 2005, 19, 22.
14. Fish 1999, 510, 514; Fish 2008, 1111–1122.
15. Fuller 1958, 663.
16. Wittgenstein 1958, § 201 ja 219; Marmor 1992, 153; Patterson 1995, 1157. Ks. myös Aarnio 1977, 301.
17. Dworkin 1986, 318–320.
18. Radbruch 2011, 107.
19. Moore 1989, 883.
20. Moore 1985, 300.
21. Brink 1988, 114.
22. Moore 1989, 883.
23. Moore 1985, 294.
24. Moore 1989, 883.
25. Marmor 2014, 139–140.
26. Fuller 1958, 632–633; Unger 1983, 577–578, 647; Singer 1984, 18; Lindroos-Hovinheimo 2011, 13.
27. Hutchinson 1988, 36.
28. Singer 1984, 5.
29. Fuller 1958, 632–633.
30. Posner 1996, 5.
31. Radbruch 2006, 14.
32. Baude & Sachs 2017, 1082–1085; Silving 1950, 503.
33. Dworkin 1986, 52; Aarnio 1977, 298–299, 305.
34. Aarniolla (1977, 295–301) käsitteiden käyttötapojen kartoitus rajautuu erityisesti oikeustieteen ja tuomioistuinten piirissä käytyyn keskusteluun.
35. Aarnio 1977, 314.
36. Dworkin 1986, 78. Ks. myös Silving 1950, 502; Lindroos-Hovinheimo 2011, 13.
37. Näin ajattelevat myös MacCormick 2005, 121–122; Patterson 2005, 685–687; Raz 2009, 262–263, vaikka he eivät kannatakaan laajaa tulkintakäsitystä.
38. Konstruktivistinen teoria antaa työkalut perustella lopullinen ratkaisu kaikissa tilanteissa mutta ei kykene määrittämään yhtä oikeaa ratkaisua. Ks. myös Aarnio 1977, 301–302.
39. KHO 2015:3 (ään. 5–2). Tämä linja on sittemmin vahvistettu tapauksessa KHO 2015:124 (ään. 7–2).
40. Arvio suoja-alueen laajuudesta perustuu tapauksessa esitettyyn selvitykseen.
41. HE 79/1996 vp, 39.
42. YmVM 8/1996 vp.
43. Wittgenstein 1958, § 201.